

Af Michael Christensen

Legitimering af humoren som fænomen i det socialpædagogiske arbejde

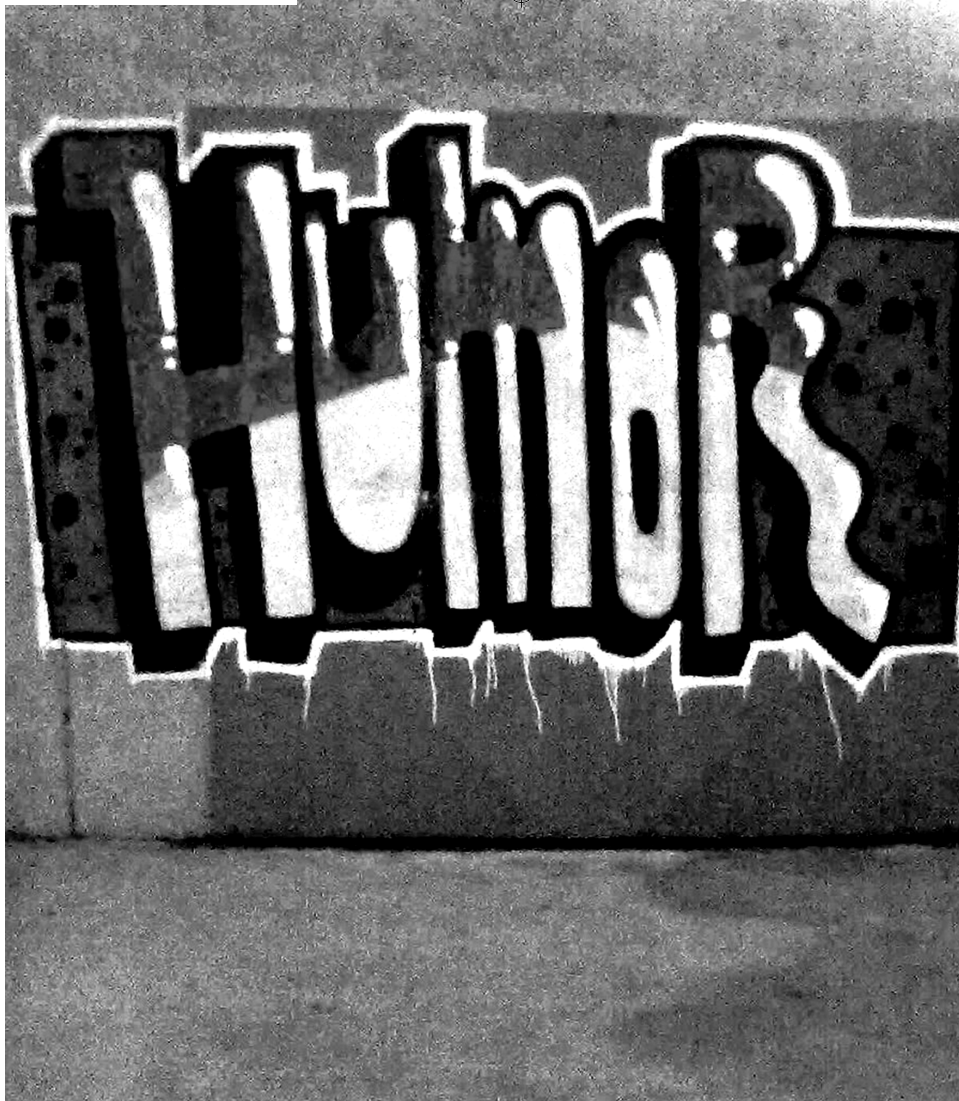
*Hvorfor har en fjernbetjening knapper?
For det ville se dumt ud med lynlås.¹⁾*

Artiklen sætter fokus på humor som et politisk, forskningsmæssigt og i praksis ofte overset, men essentielt og allestedsnærværende træk ved det special- og socialpædagogiske arbejde. Fokus sættes med udgangspunkt i de managementtrends om performance, resultatorientering, målstyring og effektivitet, som har domineret det pædagogiske arbejde igennem de sidste mange år og som til stadighed manifesterer sig i fordoblende dokumentationskulturer, der udvider og opmærksomhedsforskyder relationsarbejdets fokus. I det lys argumenterer artiklen for, at NPM har gjort os blinde for andre kvalitetskriterier end dem, der kan måles, tælles og kvantificeres. Således advokeres for en legitimering af humor som et aspekt blandt mange andre 'bløde' og situationsorienterede aspekter ved det sociale arbejde. Dette gøres, da humor har potentialet til at tjene som adgangsbillet til de indledende relationsdannelser – når og hvis det anvendes refleksivt, med den rette dosering af empatisk indlevelse, og ikke mindst kan humor (an)vendes til organisatorisk

læring. På den anden side kan humor også begrænse relationsdannelsen, når det modsatte er tilfældet. I dette kontinuum ligger indsigter i sociale dynamikker, kulturelle forståelser og derigennem social og organisatorisk læring, som gør humor værd at adressere. Artiklen præsenterer sig derfor i sin essayistiske form som en invitation til at tænke med - og imod, og skal som sådan, ikke opfattes som et fikseret færdigtænkt bud på, hvordan humor nødvendigvis skal optræde og anvendes i det specialiserede sociale arbejde.

INTRODUKTION

Humor fylder meget. De fleste kender til at hente sine børn fra daginstitution og til at få den daglige briefing om dagens forløb. Der lægges altid (eller som oftest) ud med en historie om, at der skete noget sjovt. At ens barn sagde noget sjovt eller gjorde noget, der fik andre til at grine. På arbejdspladsen spiller det fælles grin en stor rolle i samarbejdet og vi bruger humor i vores identitetsskabelse, hvor vi

gerne fortæller sjove anekdoter fra en svunden tid, når vi er i venners lag. På opholdsstedet eller botilbuddet fortælles der villigt, om den unges eller voksnes humortilbøjeligheder, når talen falder på en karakteristik af vedkommende og det synes veldokumenteret, at humor kan hjælpe med at 'lette stemningen' i svære møder (Moore 2008). Ligeledes synes der at være sammenhæng mellem forældres humorbrug i opvæksten og barnets resiliens (se eksempelvis Kuiper et al 2016). Listen over områder, hvor humor spiller en rolle i dagligdagen synes udtømmelig. Når man læser sig ind på humor, er noget af det, der står lysende klart, at humor, når det anvendes 'rigtigt', har potentiale til at bygge broer mellem mennesker og mellem mennesker og institutionsfærer og kan som sådan facilitere socialt engagement, udligne asymmetriske magtrelationer og formindske stressniveauer (Gitterman 2003).

Spørgsmålet er dog, om humor spiller en central rolle i det sociale arbejde og får den opmærksomhed den fortjener? Dels fra socialarbejderne, dels fra

forskningen, dels fra et politisk/styringsmæssigt perspektiv og dels fra andre interessenter på området? I en tid, hvor man på det specialiserede socialpædagogiske felt til stadighed søger efter, 'den indsats, der virker', leder efter 'lovene metoder' og arbejder standardiseret på at dokumentere effekter af det sociale arbejde – alt sammen med henblik på at reducere fortolkningsusikkerheden (Dahler-Larsen 2015), synes der at mangle et kvalificeret blik på de humanistiske aspekter ved det sociale arbejde. Relationsdannelsen skal helst kunne sættes på formel (eller i hvert fald beskrives som sådan i en kanoniseret forandringsteoretisk kassetænkning) og de metoder og indsatser, der anvendes, skal være uafhængige af de professionelle, som udfører arbejdet. I et sådant lys risikerer man, at den professionelle dømmekraft og det, der er unikt ved en given situation (og som måske er det værdifulde for den enkelte?) sættes i baggrunden til fordel for et generaliseret perspektiv, for at opnå 'sikker' viden om vejen til de mål, der måtte være beskrevet i handleplanen. I dette perspek-

tiv synes humor at være et fraværende element i det sociale arbejde, om end humor dog anvendes i udbredt grad. Nedenfor diskuteres, hvorledes man kan forstå humor som fraværende og med udgangspunkt i en observationsbeskrivelse fra en hverdagsituation på et opholdssted, give indblik i, hvilke dynamikker humor som perspektiv i arbejdet, kan frigøre. Herfra spørges der nysgerrigt ind til, om humor bør have en mere central plads i forskningen om socialt arbejde og som legitimt fagligt begreb i praksis, såvel som (og måske specielt vigtigt her) i en forvaltnings- og styringsmæssig ramme.

HVORDAN ER HUMOR FRAVÆRENDE?

Effektivitets-, resultats-, dokumentations- og evidensrationerne, der har fulgt i kølvandet på de New Public Management-orienterede styringsrationer, har betydet omfattende forandringer for måden, vi har vænnet os til at forstå og vurdere socialt arbejde (Brodersen 2009, Christensen 2013). Inden for det specialiserede socialpædagogiske område har dokumentations- og evidensbestrebelse særligt taget fart,²⁾ og de er eksempelvis blevet manifesteret i fem regionalt baserede sociale tilsyn, som alle har til hensigt at *'understøtte et kvalitetsløft i såvel offentlig som private tilbud'* (Socialstyrelsen 2017A) ud fra en såkaldt kvalitetsmodel (Socialstyrelsen 2017B). Modellen fordrer dokumentation af syv overordnede temaer, der vedrører den lidet kvalificerede term *kvalitet*. I denne skal det konkrete sociale tilbud eksempelvis beskrive sin praksis (og føre dokumentation herfor) for de resultater, der leveres i forhold til målgruppe og metoder (ibid). I denne dokumentationsproces er det ikke nok at henvise til, at man er god til at skabe relationer og opnå handleplanens mål. Man skal beskrive og gerne med henvisning til egne målinger (over)bevise tilsynene om, at man kan levere de resultater, man er blevet købt til.

Med tanke på humorens flygtige karakter og ikke mindst individuelle perception, bliver humor derfor let overset og ikke mindst udgrænset fra dokumentationen af det arbejde, der finder sted. For hvem vil med sine fulde sansers brug, oplyst og med løftet pande, af et tilsyn (med kompetence til at udstede bemærkninger, påbud og lukninger) udfrittes om, hvad der mon menes med humor? Endnu mindre vil man forklare, hvad humor betyder for det pædagogiske arbejde og hvordan det indgår som element i relationsdannelsen. Så det er måske ikke så underligt, at man sjældent ser beskrivelser af det pædagogiske arbejde, der sætter

humoren centralt i den pædagogiske tilgang, og man ser slet ikke selvbeskrivelser, hvor vendinger som: "vi arbejder med humor" eller "hos os arbejder vi humorbaseret i den pædagogiske tilgang" optræder som centrale indgange til pædagogikken eller opholdsstedets værdier. Næh, så er det straks sikrere at referere til en eller anden 'evident' akronymbetegnet pædagogisk metode, for det er løsenet til den smidige dialog med tilsynet. Hvad der så end sker i den konkrete hverdag mellem unge, mellem unge og professionelle – og i forhold til den institutionelle kontekst, forbliver det mere eller mindre uoplyst.

Vender man blikket væk fra den praktiske pædagogiske hverdag og ser på humor fra et 'socialt arbejde' forskningsmæssigt perspektiv tydeliggøres det også, at humor, til trods for, at en del artikler efterhånden påpeger fraværet af humor i forskningen om socialt arbejde (Andersen 2015), ofte behandles som en biting – et appendix ved arbejdet og som ofte tjener til at være medforklarende til andre dynamikker, frem for at fremstå som afklaret defineret selvstændigt forskningsobjekt. Umiddelbart er det måske ikke så mærkeligt, at humor ikke står mere centralt i forskningen i og om socialt arbejde, da man traditionelt har været mere fokuseret på andre forhold ved det sociale arbejde end det, der er 'sjovt', 'underholdende' eller 'morsomt' (Morris 2014). Socialt arbejde forbindes som oftest med det, der er svært, de psykologisk hårde relationer og de begrænsninger, det sociale arbejde mødes med jf. samfundsmæssige strukturelle dynamikker. I et sådant perspektiv bliver humor let den hverdagsladede term, vi kollektivt kan forholde os til og alle intuitivt - tror vi - ved, hvad er og gør ved en situation – og som mere eller mindre ureflekteret videreføres.

Der er derfor mange forskellige grunde til, at humoren måske ikke synes at have en fremtrædende rolle i fortællingerne om det sociale arbejde – hvad enten det er på et politisk, forskningsmæssigt eller praktisk niveau.

NÆRMERE HUMORENS MANGFOLDIGHED

Indrømmet – humor kommer i mange former, men typisk refereres der i den sparsomme litteratur på området til, at humor kan begribes som en distinktion mellem to forskellige indstillinger til humor: strategisk anvendt humor og situationelt betinget humor (Gitterman 2003).

Den strategisk anvendte humor er karakteriseret

ved, at man bevidst og ganske planlagt er indstillet med humor. Det kan eksempelvis være i forhold til indledende møder mellem socialarbejdere og en borger. Dvs. i situationer, hvor relationen kan være ganske ny eller i situationer, hvor relationen forventes at være udfordret af forskellige problematikker. I sådanne situationer kan socialarbejderen på forhånd inden mødets begyndelse have forberedt sig på at fortælle en joke eller være opmærksom på situationer, hvor en joke kan løsne en spændt stemning³⁾.

Den situationelt betingede humor har en ganske anden karakter. Den kan ikke planlægges. Den kan ikke forudberegnes og anvendelsen af situationelt betinget humor kræver kendskab til kultur og med et Bourdieusk inspireret begreb – sans for situationens dynamikker, timing og eventuelt sans for sprogets og kroppens multiple betydninger og potentialer. For at komme nærmere humorens potentiale kan det være produktivt at undersøge en observationsbeskrivelse af en hverdagsituation på et opholdssted:

”Det er eftermiddag og der skal gøres klar til at blive lavet aftensmad. Det er Emil [Ung] og Nikolajs [Ung] tur til at lave mad. Søren [socialarbejder] er den, der skal hjælpe Emil og Nikolaj med maden. Nikolaj er allerede på vej fra fællesstuen ud i køkkenet for at gå i gang. Imidlertid er Emil i gang med et spil kort sammen med to andre unge og socialarbejderen Jacob. Søren (der i parentes bemærket er lige godt to meter høj), går hen til bordet, hvor der spilles kort og siger i en bestemt og måske også *for* kommanderende tone: ”Hvorfor sidder du her og spiller kort, når du skal til at lave mad? Du skal i køkkenet nu(!)”, hvorefter Søren peger ud mod Nikolaj i køkkenet. I første omgang reagerer Emil ikke på Sørens bemærkning, men efter en kunstpause på 1-2 sekunder løfter Emil hovedet fra kortene og siger til Søren: ”Det kan godt være at jeg sidder her og spiller kort, men hvorfor skal du altid spille så lang?” På bemærkningen bryder Jacob ud i et højt grin og det samme gør de to andre unge, som Emil spiller kort med. Sørens kropssprog og ansigtsmimik indikerer i første omgang, at han bliver sur, men Emil følger sin replik op med at sige, at han bare vil spille hånden færdig og så skal han nok komme ud i køkkenet. Søren går ud i køkkenet til Nikolaj og da Emil har spillet hånden færdig går han ud i køkkenet, hvor Søren giver Emil et kram med den ene arm om skulderen og siger med et glimt i øjet, at Emil er en ’idiot’.

En hel række dynamikker er i spil i dette eksem-

pel. Den institutionelle kontekst, som byder, at det er tid til, at der skal laves mad, er en dynamik som de unge på opholdsstedet *nødvendigvis* må følge. Dette illustreres af, at Søren italesætter – på en ganske bestemt og kontant måde, behovet for, at Emil skal deltage i madlavningen. Dermed markeres også magtrelationen mellem socialarbejderne/opholdsstedets overordnede modus på den ene side og de unges daglige liv og sociale samhandel på den anden side. I eksemplet er det tydeligt, at opholdsstedets tidsplan konflikter med de unges hverdagsliv. Måske burde Søren have set, at der var gang i et kortspil og han burde måske have formuleret sin anmodning om Emils deltagelse i madlavningen i andre, mere runde vendinger end den han vælger. Det sidste er dog ikke tilfældet, hvilket fører til en fortættet stemning i lokallet, som i øvrigt yderligere problematiseres af, at en anden socialarbejder deltager i kortspillet.

Den situationelt betingede humor som Emil anvender til at håndtere Sørens noget firkantede anmodning, viser humorens potentiale. Dels trækker Emil på den mulige fortolkning af at ’spille kort’ – overfor en meget høj mand. Dels demonstrerer Emils kunstpause mod og overskud til at imødegå Sørens utimede anmodning og pausen indikerer også Emils sans for timing af en veltilrettelagt joke. Da Emil serverer joken opløses den fortættede stemning hurtigt, om end situationens ’sprængfarlighed’ ikke er helt overstået. Emils joke indikerer modstand mod de etablerede relationelle positioner og de andres spontane grin understreger blot Emils pointe om illegitimiteten af Sørens forvaltning af sin position som professionel. Som sidste element i joken lykkes det også at få den anden socialarbejder, Jacob, til at bryde ud i grin, hvilket yderligere sætter Søren i en ugunstig situation og som sætter spot på mulige kollegiale loyalitetsproblemer Søren og Jacob imellem. Hvilket i øvrigt er en sidegevinst ved humoren: den evner at sætte grænser, tid og rum ud af spil og man kan let fortabe sig i nuet⁴⁾. Imidlertid opfatter Emil hurtigt situationens spændstighed og afvæbner den med tilføjelsen om, at han bare spiller hånden færdig, hvorefter han nok skal deltage i madlavningen. Månøvren bekræftes og anerkendes af Søren, da Søren lægger armen om Emil og ironisk kalder Emil for en idiot.

DEN RISIKOFYLDTE ANVENDELSE AF HUMOR
Den ovenstående situations udfald kunne imidlertid have set meget anderledes ud for, der er en række

elementer, der, i fintunet samklang, skal orkestreres for, at Emils joke får alle til at grine og ikke mindst får Søren til at anerkende Emil efterfølgende. Situeretheden af Emils joke betyder, at Emil er nødt til at have et vist forhåndskendskab til Søren for at vide, at han kan joke med Sørens højde uden, at Søren nødvendigvis reagerer voldsomt negativt på joken. Leveringen af joken skal også ske med lige præcis den dosering af påtaget ligegyldighed, kropslig og ansigtsmæssig gestik samt timing, som det lykkes Emil at gennemføre. Det er derfor ikke sikkert, at en anden af de unge ville have lykkedes med samme joke. Og det er sådan set ej heller sikkert, at Emil ville have lykket sig med joken, hvis det havde været en anden dag – for det er en af udfordringerne ved humor, at man kun har induktiv viden til rådighed. Man kan aldrig være helt sikker på, hvordan en joke modtages. Det kræver derfor en vis portion tillid til sine omgivelser at anvende jokes - for hvem har ikke succesfuldt prøvet at fortælle en joke i én sammenhæng, hvorimod at man kan fortælle samme joke i en anden sammenhæng, hvor resultatet er en katastrofe med enorm akavethed og skæve blikke til følge?

Som en særlig risikofyldt indstilling til det sociale arbejde kan ses det ironiske aspekt af humor. Om end ironi kan opfattes som en professionel robusthedsmarkør (Roose et al 2012), bliver ironien i et kulturelt og læringsmæssigt perspektiv en særligt problematisk indstilling. Dette, da ironi kræver kapaciteten til at forestille sig (og begribe) billedsprog, antagonistiske begrebspar og ikke mindst kapaciteten til at gennemskue, at når man fortæller noget forkert, så er det for at belyse noget andet. Eksempelvis i forbindelse med overdrivelse af fænomener, hvor man i overdrivelsens navn forsøger at understrege det modsatte. Overfor børn og unge er det i sig selv en indstilling, man skal være varsom med, jf. at denne oversættelseskapacitet udvikles ganske sent i barndommen (Wilson 2013). Når man har med børn, unge eller voksne i udsatte positioner at gøre kan denne indstilling være, om muligt, endnu mere problematisk, da en potentiel udfordring netop kan være at skulle vise tillid til andre mennesker (Warming og Christensen 2016) – eller, der kan være kognitive udfordringer på spil, som hindrer gennemskueligheden af ironi. I sådanne og lignende situationer er forholdet til sandhed og løgn yderst delikat, hvorfor ironianvendelse kan være problematisk.

Det at anvende situationelt betinget humor kræver kendskab til ganske mange forhold og ved at have et pædagogisk og analytisk fokus på humor, tilbydes dyb indsigt i magtrelationer og i den kulturelle læring af koder og sociale dynamikker, som finder sted på opholdssteder og i andre pædagogiske institutionelle sammenhænge.

HUMORENS FAGLIGE POTENTIALE

På trods af at humor – som så mange andre indstillinger til begreber og metoder i det sociale arbejde, hverken kan over(for)bruges eller presses igennem, kan et bevidst defineret humorperspektiv åbne for forskellige perspektiver og indsigter. På sin vis er det på den ene side problematisk, for det viser sig, at der tilbyder sig mange forskellige perspektiver og vinkler, når humorbegrebet adresseres mere teoretisk, hvilket kan risikere at forplumre humorindstillingen og analyserne heraf, når de udfoldes i praksis. På den anden side har humorens mangfoldige vinklinger og konnotationer potentialet til at give nye indsigter i de dynamikker og magtrelationer, der findes i rummet mellem professionelle og borgere. Hvis indsatsen gøres, så har humorperspektiver i sit multifunktionelle (Holmes 2000) og multidimensionelle (Barreca 2013[1991]) form, således potentiale til at give et (anderledes) indblik i dynamikker, der foregår inden i det enkelte menneske, mellem mennesker, mellem individer i grupper og mellem mennesker/grupper og de institutionelle og samfundsmæssige rammer og strukturer, de indgår i. Her kan det pædagogiske rum fyldes af mange andre relationsbetegnere og katalysatorer end konstitutive virkninger af resultatmålinger, som skaber forandringer af det sociale arbejdes praksis, som igen skaber nye resultatmålings- og dokumentationsbehov, hvorved man giver plads til, at den enkelte socialarbejder kan udføre sit professionelle virke og ikke mindst anvende den viden, man som professionel kan trække på.

AFRUNDING

I dette perspektiv kan det være vældigt ligegyldigt, om humoren kan evidensbaseres eller på anden måde tælles. For selvom man ikke kan udsætte humor for en evidenshierarkisk RCT analyse, som ellers synes at være det eneste saliggørende for en række dominerende socialpolitiske perspektiver, tyder det ovenstående eksempel på, at fænomenet humor bør undersøges for dets potentielt centrale

rolle i det specialiserede sociale arbejde. At fokusere på humor som centralt fænomen i det sociale arbejde, stiller selvfølgelig spørgsmålstejn ved det politiske/administrative behov for dokumentation og 'sikker' viden. For, er det til at vide, om humor egentligt kan dokumenteres og beskrives som en pædagogisk indstilling til det sociale arbejde? Magien i humor kan meget let elimineres, når det sættes på formel og gøres manifest i diverse dokumentationsskemaer, for som eksempelvis Nepper-Larsen påpeger: så er det 'ikke længere nok, at tale florumvundet om følelser, sociale sentimentaler og menneskelige forbindelser – eller bare at fornemme, hvordan man skal agere uden at kunne besnakke denne viden strategisk. Følelses-, trivsels- og relationsarbejde skal dokumenteres, ellers findes det ikke.' (Nepper-Larsen, 2015). Det er således reelt også et spørgsmål om, hvordan vi skal begribe socialarbejdernes professioner og virke og ikke mindst, hvordan vi skal forstå og stille krav til dokumentationsformen. Umiddelbart kunne man opfordre til, at dokumentationssystemerne indrettes til accept og anerkendelse af flere sproglige formationer end det formsprog, der har rod i forandringssteorisproget idet, der her ligger mange begrensninger i, hvad og på hvilken måde det sociale arbejdes indsats kan dokumenteres.

Tilbage står spørgsmålet om, hvordan humor spiller en rolle i det sociale arbejde, og mon ikke, tiden er til at interessere sig mere for dette? Humor er et alt for grundlæggende træk ved det sociale liv til at lade sig reducere til et operationsmodent appendix til socialt arbejde.

Michael Christensen er adjunkt ved Socialrådgiveruddannelsen, Professionshøjskolen Absalon.

LITTERATUR:

- Andersen, D. (2015) 'What's so funny? Towards a client perspective on professionals' use of humor in drug treatment' *Drugs: Education, Prevention and Policy* 22(3):263-271.
- Barreca, R. (2013[1991]) *'They Used to Call me Snow White... But I drifted. Women's strategic use of humor'* University Press of New England.
- Brodersen, M. (2009) 'Fra 'professioner' til 'felt for vælfærdsarbejde'' *Tidsskrift for arbejdsliv* 11(3): 32-48.
- Christensen, M. & H. Warming. (2012) 'Så ruller 'skandalen' igen: Mern-sagen, Esbjerg-sagen og andre bindestrengs-sager' *Social Kritik* 129:88-92.
- Christensen, M. (2013) 'Trust, Social Work and Care Ethics: an Exploration of the Luhmannian Concept of Trust and Social Work with Children at risk' in Warming, H. (ed.) *Participation, Citizenship and Trust in Children's lives* Palgrave Macmillian.
- Dahler-Larsen, P. (2015) 'Den sociale konstruktion af resultater' *Social Kritik* 142:26-39.
- Gitterman, A. (2003) 'The Uses of Humor in Social Work Practice' *Reflections* Spring:79-84.
- Holmes, J. (2000) 'Politeness, Power and Provocation: How Humour Functions in the Workplace' *Discourse Studies* 2(2):159-185.
- Kuiper, N., G. Kirsh & N. Maioline (2016) 'Identity and Intimacy Development, Humor Styles and Psychological Well-being' *Identity* 16(2): 115-125.
- Moore, K. (2008) 'Is laughter the best medicine? Research into the therapeutic use of humour and laughter in nursing practice' *Whitireia Nursing Journal* 15(1):33-38.
- Morriss, L. (2015) 'Accomplishing social work identity through non-seriousness: An ethnomethodological approach' *Qualitative Social Work* 14(3):307-320.
- Nepper-Larsen, S. (2015) 'Evidens – nitten kritiske aforismer' *Social Kritik* 143:41-53.
- Roose, R., G. Roets & M. Bouverne-De Bie (2012) 'Irony and Social Work: In Search of the Happy Sisyphus' *British Journal of Social Work* 42:1592-1607.
- Socialstyrelsen (2017A) 'Om Socialtilsyn' <https://socialstyrelsen.dk/tvaergaende-omrader/socialtilsyn/om-socialtilsyn> Besøgt 04-05-2017.
- Socialstyrelsen (2017B) 'Kvalitetsmodel' <https://socialstyrelsen.dk/tvaergaende-omrader/socialtilsyn/redskaber-for-tilsynsforende/kvalitetsmodel> Besøgt 04-05-2017.
- Warming H. & M. Christensen (2016) *'Tilid i socialt og pædagogisk arbejde med børn og unge'* Akademisk Forlag, København.
- Wilson, D. (2013) 'Irony comprehension: A developmental perspective' *Journal of Pragmatics* 59(A): 40-56.

NOTER:

1. Vits fortalt af seks årig pige i SFO.
2. Som et forsøg på at reducere risikoen for at undgå nye bindestrengs-sager såsom Mou-sagen, Tønder-sagen, Brønderslev-sagen m.fl. Se også Christensen & Warming (2012).
3. Hvorvidt denne type af humor kan identificeres 'rent' vil jeg ikke diskutere her, om end det synes svært at anvende strategisk humor uden en vis portion situationsfornemmelse.
4. Hvilket fører til en diskussion om, hvorvidt man kan være professionel, hvis man fortæber sig i nuet.